

տորական խորշանք ունի: Ասորական նպաստը գրեթե գիտում գիտամբ սքողուած է նրա գրչի տակ: Սուրբ գրքի թարգմանութիւնը համարում է յունական բնագրից թէ նախնականը եւ թէ սրբագրածը Եզնիկի բերած յոյն վաւեր օրինակի վերայ:

Ինչպէս եւ մեկնելու լինենք Կորինի դիրքը եւ յարակից խնդիրները, մի բան է հաստատուն, որ հայ եկեղեցու դաւանաբանութեան կիւրեղեան խարիսխը աւանդ է Եփեսոսի ժողովից: Մաշթոց եւ նրա աշակերտները Ղեւոնդ եւ թէաբար Կորին երեւան գալով ընդհանուր եկեղեցական ասպարիզում անմիջական մասնակցութիւն են ունեցել ճշմարտութեան որոնումներին եւ հիմնարկել են հայ դաւանաբանական շէնքը: Սերունդների միշտ արթուն զգացումը, միանգամ ստացած ժառանգութիւնը պահելու անգրգուռ կորովը բացատրելու է եւ նորանով, որ նա սրբագործուած է եղել հայ լուսաւորութեան ամոնների սրբազան աջով:

Պարիս, 20 Մարտ 1925:

ՊՐՈՓ. Ն. ԱՌՄՅ

(Վերջ:)

ՅՈՒՆԱՐԱՆ ԿՊՐՈՑԸ

ԵՒ

ՆՐԱ ԶԱՐԿԱՅՄԱՆ ԹՐԶԱՆՆԵՐԸ

Ն Ե Ր Ա Ճ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

(Շարունակութիւն):

§ 10. Էջիֆանի Ժողովարանի Բէ-1939 յեափրոմ գործած Ստորագրութեանց Նոր մեկնութիւնները: — Վերոյիշեալ աշխատութիւնս հրատարակելուց յետոյ, Էջիֆանի մատենադարանի հնագոյն ձեռագիրներն ուսումնասիրելիս՝ անսպասելի կերպով գտնուեց Արիստոտելի Ստորագրութեանց մի նոր մեկնութիւն, որն անձանթ ու կարեւոր մի երկ էր յունաբան հնագոյն գպրոցի:

Այդ մեկնութիւնը պահպանուել է Էջիֆանի թիւ 1939 ձեռագրում (= Կարին, Յուլի, Թ. 1897): Նոյն ձեռագիրը պարունակում է նաեւ հետաքրքիր մի հատուած Արիս-

տոտելի Ստորագրութեանց մի այլ մեկնութեան, որը համառօտ մի մնացորդ է ինչ որ անյայտ հին թարգմանութեան:

Նորագիտ այդ մեկնութիւնների քննութիւննից երեւաց, որ ընդարձակ մեկնութիւնը թարգմանութիւն է Ստորագրութեանց մեկնութեան յունարէն այն բնագրի, որը հրատարակել էր գերմանացի գիտնական Ադոլֆ Բուսէն, իրրեւ Էլիաս իմաստասիրի աշխատութիւն¹: Համառօտ հատուածի յունարէն բնագիրը, որքան ինձ յայտնի է, չկայ Արիստոտելի Ստորագրութեանց տպագիր մեկնութիւնների մէջ, որ հրատարակել է Բերլինի կայսերական ակադեմիան:

Հայերէն բնագիրը թէ այդ հատուածի եւ թէ Էլիասին վերագրուած Ստորագրութեանց մեկնութեան լոյս է տեսել, ինչպէս վերեւ յիշուեց, 1911 թուին Պետրոգրադում գիտութեանց կայսերական ակադեմիայի հրատարակութեամբ²:

Էլիասին վերագրուած այդ մեկնութեան հայերէն թարգմանութեան բնագիրը սկզբից եւ վերջից թերի է, ուստի եւ նրա հայերէն վերնագիրը մնում է անորոշ: Հայերէն հրատարակութեան մէջ վերնագիրը դրուած է յունարէն տպագրի վերնագրի համաձայն, որը սակայն, ինչպէս կը տեսնենք, ոչ թէ յունարէն ձեռագիրներից է բղխում, այլ ենթադրական մի վերնագիր է, հիմնուած հրատարակչի, Ադոլֆ Բուսէի, բանասիրական հետախուզումների վրայ:

Հայերէն հրատարակութեան առաջաբանում ես արդէն մասնանշ էի արել, որ Ա. Բուսէի ենթադրութիւնը Ստորագրութեանց մեկնութեան հեղինակի մասին չէ համաձայնում հայ մատենագրութեան մէջ պահպանուած վկայութիւնների հետ, որ, իմ կարծիքով, վերաբերում են հենց նոյն այս մեկնութեան³. Մատենագրական այդ վկայութիւններից եւ Ստորագրութեանց մեկնութեան հայերէն բնագրի քննութիւնից երեւում է, որ Ա. Բուսէի եզրակացութիւնները դժուար է ընդունել, իրրեւ վերջական ու անփոփոխ: Այդ եզրակացութիւնները, որ հաւանական են համարուած Բիւզանդական մատենագրութեան, ինչպէս եւ փիլիսոփայութեան պատմութեան մէջ, կարօտ են, իմ կարծիքով, վերաքննութեան հայկական տուեալների

¹ Տե՛ս A. Busse, Eliae in Porphyrii Isagogen et Aristotelis Categoriae commentaria, Berolini 1900, էջ 108-200:

² Մեկնութիւն Ստորագրութեանց Արիստոտելի ընդհայեալ Էլիասի իմաստասիրի, էջ 1-140 եւ Հատուած ինչ մեկնութեան Ստորագրութեանց Արիստոտելի, էջ 141-149:

³ Տե՛ս Մեկնութիւն Ստորագրութեանց, էջ II եւ III:

որը գտնուում է Ա. Բուսեի էլիասին վերագրուած
 Ներածութեան մեկնութեան բնագրում.

Brand, p. 11^b 37.

Elias, p. 52.

Ἡλίας δὲ ὁ ἐξηγητὴς τῶν ἡμεῖς δὲ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ
 ἔφωτῶν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀρκεσθῶμεν παραδείγματι
 ἀρκεῖται παραδείγματι, λέ- ἰδοὺ γὰρ ὁ Ἀχιλλεύς Πηλεΐδης
 γων τὸν Ἀχιλλέα Πηλεΐδην μὲν δια τὸν προσεχῆ πατέρα
 μὲν δια τὸν προσεχῆ πατέρα τὸν Πηλέα, Αἰακίδης δὲ δια
 τὸν Πηλέα, Αἰακίδην δὲ δια τὸν Πόρρω τὸν Αἰακόν, καὶ
 τὸν Πόρρω Αἰακόν, καὶ Φθιώτης διὰ τὴν προσεχῆ
 Φθιώτην μὲν διὰ τὴν προ- πατρὶδα τὴν Φθίαν, καὶ
 σεχῆ πατρὶδα τὴν Φθίαν, Θετταλὸς διὰ τὴν πόρρω
 Θετταλὸν δὲ διὰ τὴν πόρρω πατρὶδα τὴν Θετταλίαν.
 πατρὶδα τὴν Θετταλίαν.

Նշյն Ներածութեան մեկնութիւնից քա-
 ղուած եւ էլիասին վերագրուած նման հասուած-
 ներ գտնուում են նաեւ յունարէն ձեռագիրներում
 (տես A. Busse, Eliae in Porphyrii Isagogen
 եւն, էջ V եւ VI): Ա. Բուսէն, հիմնուելով իր
 այդ ուշագրաւ ու ուղիղ դիտողութիւնների վրայ,
 հաստատուն ու անտարակուսելի է համարում,
 որ Պորփիրի Ներածութեան վերոյիշեալ մեկ-
 նութեան հեղինակն էլիասն է:

Ինչ վերաբերում է իր հրատարակած Ստո-
 րոգութեանց մեկնութեանը, Բուսէն այդ մեկ-
 նութիւնը եւս վերագրում է էլիաս մեկնիչին, հա-
 մարելով նրա բովանդակութիւնը, մեկնական
 եղանակն ու մտքերը նման ու համապատասխան
 Ներածութեան մեկնութեանը: Իր այդ ենթա-
 դրութիւնը նա փորձում է հիմնաւորել, մասնա-
 ցոյց անելով Ստորոգութեանց մեկնութեան մէջ
 Ներածութեան մեկնութիւնից առաջ բերուած
 բառացի մի քաղուածք:

“Eundem autem auctorem, — ասում է
 Բուսէն իր հրատարակութեան առաջարանում,
 — et Eliae in Isagogen commentarium et
 hunc in Categorias librum conscripsisse cum
 universo librorum consensu ex sententiarum
 ordine ac ratione dicendi conspicuo docemur
 tum illo illustri loco (p. 116, 27), qui ad ver-
 bum cum eo qui laudatur (p. 33, s) concinit,
 (A. Busse, Eliae in Porphyrii Isagogen ect,
 p. VIII):

Ա. Բուսեի մատնանիշ արած քաղուածքը
 հետեւեալն է¹.

¹ Հմմտէ նաեւ Դաւ. Սահմ., էջ 209. “Չափն զի
 Միստոսէլ գրեաց զբարոյականն, յորում վասն բարոց
 ճառէ. եւ վասն տան՝ յորում վասն տնտեսականին ճառէ,
 յորում ասէ, թէ շորք են ընթացակիցք առ ի տան կար-
 գաւորութիւն: Միամտութիւն ասն եւ կնոջ առ միմեանս.
 եւ սեր յորգեաց վերայ. եւ երկեւ ի վերայ ծառայից. եւ

Eliae in Porph. 33, 2. Eliae in Categ 116, 23.

“διὰ δὲ τὸ οἰκονομικὸν “ἀλλὰ μὴν καὶ οἰκονομικά
 γέγραπται αὐτῷ ὁ Οἰκονο- εἰσιν αὐτῷ γεγραμμένα βιβ-
 μικός τὸ σύνταγμα, ἐν ᾧ λία, ὥς τὸ Οἰκονομικὸν
 φησιν ἐκ τεσσάρων σχέσεων σύνταγμα καὶ Περί συμβιῶ-
 συγκεροτῆσθαι τὸν οἶκον, σεως ἀνδρὸς καὶ γυναικός,
 πατρὸς πρὸς τέκνα, ἀνδρὸς ἐν ᾧ λέγει ἐκ τεσσάρων
 πρὸς γυναικα, δεσπότου πρὸς σχέσεων συγκεροτῆσθαι τὸν
 δούλους, εἰσιόντων πρὸς εὖ ἔχοντα οἶκον, πατρὸς πρὸς
 ἐξιόντα, ἵνα μήτε πλείονα τὰ τέκνα, ἀνδρὸς πρὸς γυναικα,
 εἰσιόντα τῶν ἐξιόντων (φρι- δεσπότου πρὸς δούλους,
 δωλία γὰρ τοῦτο καὶ ἀνέλκυ- εἰσιόντων πρὸς ἐξιόντα καὶ
 θερία) μήτε πλείονα τὰ ἐξιόν- ὥς εἴρηται ἡμῖν ἐν τοῖς τῆς
 τα τῶν εἰσιόντων (ἀσυντία Πορφυρίου Εἰσαγωγῆς Προ-
 γὰρ τοῦτο), ἀλλ’ ἐπίσης, λεγομένοις.”

Ա. Բուսեի մատնանիշ արած Ստորոգու-
 թեանց մեկնութեան այս հասուածը Հայերէն
 թարգմանութեան մէջ չկայ: Հայերէնը չունի ոչ
 վերոյիշեալ քաղուածքը, ոչ էլ “ὥς εἴρηται
 ἡμῖν ἐν τοῖς τῆς Πορφυρίου προλεγομένοις”
 վկայութիւնը, այլ ունի միայն սոյն հասուածի
 առաջին տողերը. “Իսկ տնաւրինականքն” որպէս
 Տնաւրինականք նորա գրեալ գիրք յետ տնաւրի-
 նական շարակարգութեան, յորում Վասն կենակ-
 ցութեան առն եւ կնոջ, յորում ասէ ի չորից
 ունակութեանց զբարեկարգութիւն տան” (Ստոր-
 Գեկն., էջ 16, 18—19):

Ինչպէս երեւում է “ὥς εἴρηται ἡμῖν”
 խօսքերից, այդ հասուածը, հաւանաբար, ուսա-
 նող խմբագրողի խօսքերն են: Հայերէն թարգ-
 մանութեան մէջ այդ հասուածի բացակայու-
 թիւնը կարելի է թերեւս բացատրել նրանով,
 որ Հայերէնը գրեթէ ամբողջովին գրուած է “ի
 ձայնէ” բուն մեկնիչի, նրա խօսքերով, եւ չունի
 ուսանող ունկնդրի յաւելումները:

Հայերէնի եւ յունարէն բնագրի խմբա-
 գրական այդ տարբերութիւնը երեւում է նաեւ
 հետեւեալ քաղաւորութիւններից.

Ստորոգ. Մեկնութիւն.

Eliae in Categor.

1. 2, 16. “Եւ բարիք 108, 23. “καὶ καλῶς εἶπεν
 ասացք արանց եւ ոչ ան.” “ἀνδρῶν” καὶ οὐκ ἀνδρός.”
 2. 2, 22. “Իսկ գիտնոց 108, 27. “τὸ δὲ ‘ἀσυντίων’
 ասելով եւ գայդ բարիք καὶ αὐτὸ καλῶς πρὸς κεῖται.”
 ասարեցաք.”
 3. 14, 2—3. “Այլ, ով 116, 6. “ἀλλ’, ὦ Ἀλέ-
 Աղէքսանդրէ, ասեմք առ ξανδρε, ἔστιν εἰπεῖν πρὸς
 նա.” αὐτόν.”

չափաւորութիւն ելեւ մտից: Վասն զի երկաբանչիւրոցն ան-
 չափութիւն յուեգոյն է, զի եթէ բազում են մուտք եւ
 դու զնարեայ ելք, այնպիսին ընդ ազաս հաշուի. իսկ եթէ
 դու զնարեայ մուտք եւ առաւել ելք, այնպիսին ընդ անա-
 ասկս է: Հմմտէ նաեւ յունարէն բնագիրը՝ Davidis Pro-
 legomena Philosophiae, ed. A. Busse, էջ 74:

4. 38, 24. "որպէս ասա- 128, 25. "ὡς εἰρηται".

գաբ":
5. 40, 15-16. "Իսկ ես ա- 133, 24. "ἐγὼ δέ, φησὶν
սեմ, ձեր վարդապետս, մա- δ ἡμέτερος διδάσκαλος, ἐπι-
կադրեմ Ստորագութիւնս": γράφω ταῖς κατηγορίαις".

Ստորագութեանց մեկնութեան վերոյիշեալ յունարէն հատուածը, որ, ըստ երեւոյթին Ներա-
ծութեան մեկնութիւնից է քաղուած, ունի որ
նա վերագրուելու լինի, բուն մեկնիչին թէ խմբա-
դրող ունենդրին, յամենայն դէպս, կարող էր,
սիրաւի, հիմք ծառայել Ա. Բուսէի ենթա-
դրելու, որ Ներածութեան ու Ստորագութեանց
սիշեալ մեկնութիւնները, հաւանաբար, միեւնոյն
մեկնիչի գործ են:

Միանգամայն ուղիղ է նաեւ Ա. Բուսէի
դիտողութիւնը, որ այդ մեկնութիւնների մէջ
կրկնուած են յաճախ միեւնոյն մտքերը գրեթէ
միեւնոյն բառերով: Այդ եւս կարեւոր մի կռուան
է յօգուտ Ա. Բուսէի վերոյիշեալ ենթադրու-
թեան:

Արդ՝ տեսնենք, կարելի չէ՞ արդեօք Բուսէի
այդ ենթադրութիւնը, որ հաւանական է թուում,
հաշտեցնել հայ մատենագրութեան տարաձայն
վկայութիւնների հետ:

§ 13. Հայ մատենագրութեան տարաբնու-
թեան վերաբերեալ Ստորագութեանց մեկնու-
թեան հայերէն թարգմանութիւնը, ինչպէս
վերեւ սիշուեց, սկզբից ու վերջից թերի է:
Էջմիածնի միակ ձեռագրի հայերէն բնագիրը,
որ համապատասխան է Ա. Բուսէի հրատարակած
սիշուած բնագրի՝ էջ 108, 2. մինչեւ էջ 200, 8.
չունի վերնագիր, ուստի եւ անյայտ է մնում, թէ
ուր էր վերագրուում այդ երկն ըստ հայերէն
վերնագրի:

Կան սակայն կողմնակի ցուցումներ, որոնցից
կարելի է հետեւցնել, որ տասնեւմեկերորդ դա-
րից սկսած նոյն այդ գրուածքը համարուել է
Ուղիմպիոսի մեկնիչի աշխատութիւն:

Ինչպէս յայտնի է, Յովհաննէս Որոտնեցին
եւ նրա աշակերտը Գրիգոր Տաթեւացին ունեն
գրած Արիստոտելի մի քանի երկերի մեկնու-
թիւններ, ի թիւս որոց եւ Արիստոտելի Ստորո-
գութեանց մեկնութիւնը:

Էջմիածնի մատենադարանի թիւ 1834 ձե-
ռագրում (= Կարին. Յուլիան, Թ. 1791) Յով-
հաննէս Որոտնեցու այդ մեկնութիւնն ունի հե-
տեւեալ վերնագիրը. "Եւսմեծի Յովհաննու
Հայոց փիլիսոփայի եւ վարդապետի ի հաւաքու-
միս":

Համառօտ վերծանութեան Ստորագութեանցն
Արիստոտելի ի Գրիգորէ աշակերտէ":

Յովհաննէս Որոտնեցին իր այդ աշխատու-
թիւնը կազմել է, օգտուելով, գլխաւորապէս,
Ստորագութեանց վերաբերեալ հնագոյն մեկնու-
թիւններից, որոնք յայտնի են եղել իրան: Որոտ-
նեցու Ստորագութեանց լուծմունքի քննութիւնից
երեւում է, որ նրան, իրրեւ գլխաւոր աղբիւր,
ծառայել է Էլիասին ընծայուած Ստորագու-
թեանց մեկնութեան հայերէն թարգմանու-
թիւնը, որից նա քաղել է բազմաթիւ հատուած-
ներ ու վկայութիւններ: Այդ քաղուածքները
սակայն մէջ են բերուած չէ թէ իրրեւ Էլիասի,
այլ իրրեւ Ուղիմպիոսի մեկնիչի կարծիքներ:

Պարզ է ուրեմն, որ Ստորագութեանց նոյն
մեկնութիւնը, որը Բուսէն վերագրել է Էլիաս մեկ-
նիչին, Յովհաննէս Որոտնեցուն յայտնի է եղել,
իրրեւ Ուղիմպիոսի փիլիսոփայի աշխատութիւն:

§ 14. Ուղիմպիոսի վերաբերեալ հա-
տուածները Որոտնեցու Ստորագութեանց
մէջ. — Յովհաննէս Որոտնեցու Ստորագութեանց
լուծմունքը, ինչպէս ասացի, կիսով չափ կազ-
մուած է Ուղիմպիոսից առնուած քաղուածք-
ներից: Ուղիմպիոսի մեկնիչը սիշուում է իրրեւ
այդ քաղուածքների հեղինակ մօտ տասնեւհինգ
անգամ:

Ապացուցանելու համար, որ Որոտնեցու
լուծմունքի մէջ Ուղիմպիոսի մեկնութեան վերագրուած
բոլոր հատուածները համապատասխան են եւ
գրեթէ նոյնը Էլիասին վերագրուած Ստորագու-
թեանց մեկնութեան հետ եւ որ Որոտնեցին այս
վերջին մեկնութեան հայերէն թարգմանութիւնը
համարել է Ուղիմպիոսի աշխատութիւն, բե-
րենք մի քանի օրինակներ:

Յովհաննէս Որոտնեցի.

Էլիաս, էջ 15, 14-24.

"Առ այս այսպէս պա-
պախանէ Օլաւմեդիոսի
թէ թէ ամենայն գոյքս զինչ
եւ իցէ անուան եւ սահ-
մանի է հաղորդեալ եւ
ոչինչ է որ ոչ ունի զտոսա
Արդ՝ ի սոցանէ ոմանք ա-
նուամբ հաղորդին եւ ինին
հոմանուն եւ ոմանք իրաւք
եւ ինին բազմանուն. եւ
ոմանք անուամբ եւ իրաւք
եւ ինին փաղանուն. իսկ
ոմանք ոչ անուամբ եւ ոչ
իրաւք հաղորդին եւ ինին
այլանուն":

"Զոր եւ ցուցանեմք ի
բաժանմանէ այսպէս. յա-
մենայն ժամ երկուց իրաց
առնիցելոց, ունաւղաց ա-
նուն եւ սահման՝ հանդիպի
նոցին կամ ըստ երկուց
իրաց հաղորդիլ, եւ ըստ
անուանում եւ ըստ սահ-
մանում՝ եւ ինին փաղա-
նունք, եւ կամ ոչ ըստ
սահմանում հաղորդին՝ եւ
զոյանան այլանունքն, եւ
կամ ըստ ումմն հաղորդին
եւ ըստ ումմն զանազանին.
եւ այս դարձեալ՝ կամ ըստ
այլանուն":

1 Տես ձեռագիր Էջմիածնի մատենադարանի Թ. 1834,
Թ. 46բ-79ա:

Հոմանուն անուամբ մի եւ իրաւք այլ՝ նշանակեաց զբաղմանունն, որք են իրաւք մի եւ անուամբ այլ, որպէ՛ս սուսեր, նրան, դաւալը, վաղակաւորը:

անուան Հաղորդին եւ ըստ իրաց զանազանին՝ եւ գոյանան հոմանունքն, եւ կամ ըստ իրաց Հաղորդին եւ ըստ անուան զանազանին՝ եւ լինին բաղմանունքն՝ որպէս խաղ, դաւալը, մարտացու, վաղակաւոր, սուսեր, նրան:

Յովհաննէս Որոտնեցի:

Էլիաս, էջ 81, 14-27:

“Ըստ Աւլամպիադորոսի է այսպէս. յեակայն է ինչ որ ըստ գոյացութեան է եւ է որ ոչ է ըստ ինքեան: Իսկ ըստ ինքեան է, որ ըստ բաժանման է եւ է որ ոչ է ըստ բաժանման: Արդ՝ որ ըստ ինքեան է ըստ բաժանման՝ առնէ զորակն, իսկ որ ոչ է ըստ ինքեան՝ կամ կալումն միայն է կամ ըստ կալման այոցն իմանի: Արդ՝ որ կալումն միայն է առնէ զաւինչն, եւ որ ըստ կալման այոցն են՝ առնեն զվեց ստորագութեանն, որ է սոյնպէս. ի գոյացութեանն եւ ի քանակէն լի ի ուրն եւ երբն, ի գոյացութեանն եւ յառնէն լինի կարն եւ ունէն, ի գոյացութեանն եւ ի յորակէն լինին առնեին եւ կրեին:

“Իսկն կամ նենթակայն է կամ ոչ նենթակայում: Եւ եթէ ոչ նենթակայում՝ առնէ զգոյացութիւն, իսկ եթէ նենթակայում՝ կամ ըստ ինքեան է կամ ոչ ըստ ինքեան: Եւ եթէ ըստ ինքեան է՝ կամ բաժանելի է կամ անբաժանելի: Եւ եթէ բաժանելի է՝ առնէ զքանակն, իսկ եթէ անբաժանելի է՝ առնէ զորակն. քանզի թէպէտ եւ կարծի բաժանելի գոլ որակն, այլ սակայն վասն նիւթոյն է բաժանելի, իսկ եթէ ոչ ըստ ինքեան՝ կամ կալումն միայն է եւ առնէ զառինչն, եւ կամ ըստ կալման այլոց իմանի՝ եւ լինին վեց ստորագութիւնքն. քանզի չորեք երոց պարզ ստորագութեանց՝ գոյացութեան, քանակի, որակի, առնելի՝ ի շարամանութենէ օոցա այլ ստորագութեանքն ծնանին. յեւթեան է ի քանակէ՝ ուր եւ երբն, յեւթեան է յորակութեան՝ առնելն եւ յառնելն՝ ունեին եւ կալն:

Յովհաննէս Որոտնեցի:

Էլիաս, էջ 88, 25 նւն:

“Ասէ Աւլամպիադորոս թէ ստորագութեան յեղանակք երեք են. է որ ըստ բնութեան եւ է որ ոչ է ըստ բնութեան եւ է որ ըստ պատահմանն:

“Քանզի Ստորագութիւն եռակի է կամ ըստ բնութեան կամ ոչ ըստ բնութեան կամ ըստ պատահմանն նն մինչեւ 89, 8:

Յովհաննէս Որոտնեցի:

Էլիաս, էջ 114, 23 նւն:

“Իսկ քանակն զի նախադաս եղեւ որակին, գնէ պատճառ Աւլամպիադորոսն, նն:

“Ընդէր յետ գոյացութեան զքանակէ բուռն հնար: Իւ առեմք, եթէ ըստ վեց պատճառացն նն մինչեւ 115, 8:

1 Որոտնեցու բնագիրը տեղ տեղ աղճատուած է ու պակասաւոր:

Կարելի է առաջ բերել ուրիշ բաղմամբիւ քաղուածքներ եւս, սակայն աւելորդ է այդ որովհետեւ վերոյիշեալ հատուածների համեմատութիւնից իսկ պարզ երեւում է, որ Յովհաննէս Որոտնեցին օգտուել է Էլիասին ընծայուած Ստորագութեանց մեկնութեան հայերէն թարգմանութիւնից, վերագրելով այն ոչ թէ Էլիասին, այլ Ուլիմպիոդորոս մեկնիչին:

Արդ՝ հարց է ծագում, թէ ինչ աղբիւրից է բղխում Որոտնեցու այդ վկայութիւնը: Անշուշտ՝ սխալ կը լինէր կարծել, որ Որոտնեցու տեղեկութիւնը սոսկ մի ննթագրութիւն է, հիմնուած բանասիրական համարձակ ու անհիմն հետախուզման վրայ: Ամենից հաւանականն է՝ ընդունել, որ հայերէն ձեռագիրը, որից օգտուել է Որոտնեցին, ունեցել է վերնագիր եւ այդ վերնագրում յիշուած է եղել Ուլիմպիոդորոս մեկնիչը՝ իբրեւ մեկնութեան հեղինակ:

Ներսէս:

ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆԱՆԻԱՆ

(Շարունակելի):

Մ Խ Ի Թ Ե Ր Գ Օ Յ

Մխիթար Գօշի¹ ծննդավայրն է Գանձակ՝ Ժամանակից եւ յետագայ դարերու մատենագիրներն անտես ըրած են անոր ծննդեան տարեթիւը, զոր սակայն հաւանականաբար կարելի է 1130—1140 տարիներուն մէջ ամփոփել, քանի որ մեռած է 1213 ին ալեգարդ հասակի մէջ: Կիրակոս կը յիշէ թէ անիկա «քրիստոնեայ ծնողաց զաւակ» է (Պտմ. Հոց. էջ 106), բայց թէ ինչ էր անոնց անունն ու վիճակը՝ կը թողու առանց յիշատակութեան:

Որդեանէր ծնողքը չի զանաւոր որ եւ իցէ հոգ ուշիմ մանկան եւ նորափթիթ հասակէն զինքը

1 Իր մասին գրած են՝ Չամչեան՝ Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ 1786, Գ. հար. էջ 95—96, 121, 181, 183—184, 187: Somalian, Quadro della storia letteraria di Armenia, Venezia 1829, էջ 100—101: Neumann Fr., Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur nach den Werken der Mechitharisten, Leipzig 1836, էջ 175—176: Ալիշան՝ Ներսէս Շնորհալի եւ պարագայ իւր, Վենետիկ 1873, էջ 131: Նոյնը՝ Հայագաւորում, Վենետիկ 1901, Ա. հար. (փոքրագիր), էջ 249—263: Բատումեան Վահան Վրդ.՝ Մխիթարայ Գօշի Գատաւարանի շուրջ, Վաղարշապատ 1880, էջ 1—180: Զարեհնապետի տի. Հայկ. հին գրութեան պատմութիւնը, Վենետիկ 1897, էջ 686—698 եւս եւս: